

Literatūrinis ir kultūrinis kanonas

Gytis Vaškeľis: Diskusijos tema, kurią bandėme aktualiai suformuluoti, yra tokia: „Lietuvių literatūros kanono formavimas XXI a. pradžioje ir iššūkiai, kuriuos diktuoja laikas.“ Dėstytojai su studentais standartiškai kūrinius ima nagrinėti aptardami erdvę ir laiką. Ir mes siūlome kalbėti apie šiandienos erdvę ir laiką, keliamas problemas ir diktuojamus ėjimus. Viena vertus, džiaugiamės, kad esame laisva visuomenė, galime skaityti, rašyti ir skelbti, ką norime, ir mokyti taip pat. Toje didelėje laisvėje užaugo visa mokinių karta, perėjusi mokyklą tik interpretuodama, o ne skaitydama ir, kaip matome šiandien, jų skaitymo įgūdžiai tiesiog nėra susiformavę. Skaitančiųjų vis mažėja; jei ir toliau taip klostysis, galim turėti situaciją, kai iš 3 milijonų gyventojų 300 žmonių domėtis literatūra, dar 300 skaitys užsienio literatūrą ir dar kokie 3000 skaitys nemokamai atsisiunčiamus rusiškus ir angliškus romanus internete. Mūsų erdvėlaikis suteikia daug galimybių, bet čia pat yra ir grėsmių. Problema yra išvažiuojantys žmonės – kaip pasiekti, kad jie skaitytų lietuviškai, kad jų vaikai išmoktų skaityti lietuviškai? Ankstesnės emigrantų kartos stengėsi išlaikyti lietuviybę, o naujosios kartos įvairiai įsivaizduoja savo ateitį. Dalis jų niekada nesugrįš, o tai daliai, kuri rūpinasi ir domisi lietuviybės išsaugojimu, savo egzistencijos apibrėžimu šiame pasaulyje, apsisprendimu būti lietuviu, mes turėtume padėti naudodami naujausias technologijas. Kad žmogus bet kuriame pasaulio krašte, kur tik yra internetas, galėtų pasiekti pagrindinius lietuvių literatūros kūrinius. Artėjame prie 600 metų slenksčio, brėžiančio ribą nuo Gutenbergo išradimo, popierinės knygos spausdinimo, iki naujos skaitmeninės eros krašto (ar bedugnės), ir turime pasirinkti, ar ignoruosime skaitmenines technologijas, ar mėginsime jas priimti ir gal taip rasime kelią į jaunosios kartos širdis ir protus. Mūsų laikas pragmatiškas: ypač jaunoji karta deklaruoja, kad jiems nereikia senosios literatūros – duokite naują, modernią. Tai gal pateikti senąją literatūrą kaip naują ir modernią ir yra iššūkis; gražinti prie jos parodant, kad ji irgi yra moderni ir kalba apie rūpimus dalykus, ir būtų kelias gaivinti klasiką. Turime įsivaizduoti, kaip suformuoti poreikį skaityti, o ne patį prievartinį literatūros skaitymo aktą. Skaityti greta visos pasaulio literatūros ir lietuvišką literatūrą, ir literatūrą lietuvių kalba. Tam, kad vystytųsi

kalba, reikia versti į ją pasaulio klasikos kūrinius, tobulinti esamus vertimus, kad lietuvių kalba netaptų marginali, kaip atsitinka moksle, kai labiausiai vertinami darbai, parašyti kad ir labai prasta anglų kalba. Padiskutuokim apie grožinę literatūrą, ką ji mums reiškia, jos funkcionavimą mokykloje ir netgi apie jos sklaidą užsienyje, nors gal labiau reikėtų galvoti apie savus skaitytojus.

Kviečiu visus pasisakyti.

Algis Kalėda: Paprastai diskusijoje bent *a priori* numanai diskusijos ribas: ar kalbėsime apie tautinės literatūros kanoną, ar apie literatūros sklaidą ir to kanono pateikimo / įteigimo priemones, ar, tarkim, apie normatyvinius žanrų kanonus. Siūlyčiau keletą savo minčių apie tai, kas literatūros tyrėjui gali ir privalo būti svarbiausia.

Turime maždaug nusistovėjusį lietuvių literatūros, reprezentuojančios raštiją apskritai, galimai baigtinį arba tęstinį sąrašą. Literatūros kanonas (norėtusi vartoti daugiskaitą – *kanonai*) egzistuoja įvairiomis formomis ir pavidalais, įtvirtinamas fundamentiniuose literatūros kompendiumuose, atlieka svarbias funkcijas suvokiant, diegiant nuovoką apie literatūros prasmę, universalumą ir tautinę specifiką. Apie tai, pavyzdžiui, rašė Sigitas Narbutas, Brigita Speičytė, Birutė Meržvinskytė, jau nekalbant apie mokyklinės lektūros bazių, vadovėlių ir programų koordinatorius. Aiškesni kontūrai ryškėja, kai kalbama apie XIX a., – jį įtvirtinant prisidėjo Juozo Girdzijausko redaguota *Literatūros istorija*. Apie senąją literatūrą nekalbu, čia specifinis dalykas. Bet daugiausia kebeknės kelia XX a., ir dėl žinomų priešasčių. Diskusijos orientyruose įrašyti žodžiai *XXI a. iššūkiai* – turbūt šiuo atveju omenyje turimos ir literatūros sklaidos galimybės naujomis (elektroninėmis) priemonėmis?

Kanonas – labili sąvoka; neaiškinsiu plačiau, kad čia glūdi normatyvinė prasmė (pavyzdžiui, kalbama apie *soneto* kanoną – tada reikia demonstruoti soneto modelį, galima nurodyti ir kitas formas: *novelę, epigramą, pasakėčių, trioletą etc.*). Šiuo atveju kalbama apie *techne* dalykus, kurie reikalauja profesinio išmanymo. Bet svarbiausia šiuo metu tampa *deskripcinė-aksiologinė* kanono paradigma. Kūriniai, kurie reprezentuoja ne poetikos, eiliavimo, stiliaus meistrybę, o tam tikrą literatūros visumą. Haroldas Bloomas akcentuoja universaliąją nacionalinio literatūrinio kanono išraišką, sudarinėja įvairių tautų kanoninių kūrinių sąrašus. Įdomu buvo skaityti, kaip lenkai pasipiktino, kad į pasaulio literatūros kanoną buvo įtraukti tik 6 jų autoriai: Bruno Schulzas, Czesławas Miłoszas, Witoldas

Gombrowiczius, Stanisławas Lemas, Zbigniewas Herbertas ir Adamas Zagajewskis. Tai, žinoma, puikūs autoriai, bet *kanone* nėra Adomo Mickevičiaus, Juliuszo Słowackio, Jano Kochanovskio (!). Kalbant apie universalųjį kanoną literatūroje, žinome mitą apie pasaulinės literatūros galimybės kūrimą. Na, tai ne mitas... Paskui literatūrologas Piotras Wilczekas išsiaiškino, kad sudarytojas pasikloviė tuo, ką kažkas jam parodė, patarė... Kanonai yra ne tik daugiaveidis Janusas, bet ir reikalauja išmanymo, kondicijos – kaipgi neišmanant galima tokius registrus sudarinėti?

Šiek tiek pasižiūrėjau, kaip kaimynai formuoja kanoną ir kokį jį turi. Man nuo senų laikų imponavo lenkų serija *Biblioteka Narodowa*. Leidžiama nuo 1918 m., dabar jau 300 tomų. Tekstai kanoniškai atrinkti, kruopščiausiai patikrinti, komentarai moksliniai (kaip Vytautas Vanagas daro), plus dar plačiasiai įvadiniai straipsniai – studijos, o paskui tekstas. *Biblioteka Narodowa* turi dvi serijas – pirmoji skirta lenkų literatūrai, antroji – užsienio literatūrai, principas ne chronologinis, nors jaučiama aiški gravitacija į dabartį. Beje, joje išleista ir baltarusių poezija, o lietuvių literatūrai skirto tomo nėra... Neabejoju, kad puikiai tiktų Kristijonas Donelaitis, kiti autoriai. Kaimynai tikrai praturtėtų, ir, aišku, mes patys...

Žvilgtelkim bent trumpai, kokios tendencijos Latvijoje. *Kultūros baruose* (2009 m. Nr. 6) yra Arvydo Valionio straipsnelis apie tai, kaip kanoną bandė sudaryti latviai. Publikacijoje, be kita ko, rašoma, jog jame „literatūrą reprezentuoja ne pavienės knygos, o iškilios asmenybės [taigi, pasakyčiau, tam tikras metaveiksnyš – AK] drauge su savo tekstais, kurie nėra izoliuoti nuo bendro kultūros konteksto“. Čia sutiksime lietuvių skaitytojams gerai pažįstamų vardų ir kūrinių, tarp kurių: Jānis Sudrabkalnis su trilogija *Aija* ir *Baltąja knyga*, Jānis Rainis, Aleksandras Čakas, Ojārs Vācietis, Uldis Bērzinis su išskirtinio stilištinio braižo poetiniais kūriniais, broliai Kaudzyčiai ir jų *Matininkų laikai*, Regīna Ezera su fantasmagorine *Regīma ugnis*, Imantas Zieduonis. Ir šičia netikėtumas: į šį kontekstą taip pat įterptas Karlio Milenbacho *Latvių kalbos žodynas* (!). Pažymėtina, kad latvių atranka buvo kelių pakopų ir rėmėsi eliminavimo principu. Paskutiniame ekspertų atrankos etape iš sąrašo iškriti žinomi autoriai – Aspazija, Albertas Belas, Andrejas Eglītis, Jānis Ezerinis, Visvaldis Lāmas, Andrejas Pūmpuras, Eduardas Veidenbaumas ir t. t.

Dar norėjau akcentuoti kanono daugiaaspektiškumą. Ar kalbame apskritai – koks yra tas kanonas? O jų yra įvairiausių, jie labilūs, kintantys. Todėl galima

nedvejojant teigti, jog tam tikros kanonų hierarchijos priklauso nuo pasirinktų išėities nuostatų bei kriterijų: tad vienoks bus, pavyzdžiui, XIX a. lietuvių literatūros kanonas, kitoks – XX a., o dar kitoks (dabar mūsų skyrius šią problematiką tyrinėja) – sovietmečio literatūros kanonas...

Paulius Subačius: Manychiau, kad kanonas nesusiformuoja – jis suformuojamas ir nėra savaiminis. Čia veikia įvairios galios – politinės, ne mažiau svarbios ir akademinės, gali būti asmenybės galia. Jeigu ne Vaižganto deimančiukų ieškojimas ir trupinėlių dėjimas į literatūros istoriją, dar negreitai daugelis pavardžių, kurioms po gerą gabalą „Lietuvių literatūros paskaitose“ Vaižganto paskirta, būtų į enciklopediją pakliuvusios. Žvelgiant iš galios perspektyvos, labai sunku kalbėti apie kanono reformą, nes tos galios nematyti. Ją riboja posovietinės visuomenės pasipriešinimas galios reiškimuisi apskritai. Tai savaimė dvelkia totalitarizmu, tuo, iš kur mes pabėgom. Prievartiniai metodai netinka, o akademinė bendruomenė labai fragmentuota, kiekvienas užsiėmęs savais išlikimo reikalais. Dėl asmenybių dabar sunku spręsti, bet kad kas nors švytėtų iniciatyvomis parašyti veikalus, kurie galėtų reformuoti, įtvirtinti kanoną, nematyti. Sakyčiau, kad a. a. Vytauto Kubiliaus *XX a. literatūra* buvo paskutinis aiškus asmeninis bandymas.

Kodėl reikia kanono reformos? Kanonas yra ne estetinis, o visuomeninis reiškinys. Visuomenė pakito labai smarkiai, ir skaitmeninė epocha ar sąlyginė Gutenbergo epochos pabaiga yra nė kiek ne mažesni pokyčiai nei tie, kurie susiję su nepriklausoma valstybe, jos atkūrimu, desovietizacija ir pan. Kita vertus, Lietuva niekada nedalyvavo tokioje intensyvioje tarptautinėje kultūrinėje apykaitoje, radikaliai išbandančioje daugelį dalykų. Jaunesnei kartai anglų kalbos mokėjimas atveria kelis kartus platesnę erdvę nei vyresnei kartai rusų kalba. Ir konkurencija iš karto tampa kelis kartus didesnė. Nemanau, kad Vakarų klasiką ar naująją gerą literatūrą jaunoji karta masiškai skaito angliškai, bet vis dėlto kūriniai, knygos ir pavardės funkcionuoja. Tam, kad literatūros kanonas nors kiek egzistuotų kaip nacionalinė gairė, reikia šviesuomenės ir mokyklos jungties. Iškyla poreikis atskirti literatūrinį kanoną griežtesne ir siauresne šio žodžio prasme nuo kultūrinio kanono. Esu šią mintį įvairiomis progomis sakęs: kultūrinio, o ne literatūrinio lavinimo dalykas moksleiviams, piliečiams ar siekiantiems pilietybės paaiškinti, kokie personažai yra ant litų banknotų, kam statomi paminklai, skirti memorialiniai muziejai ir pan. Tai atskira, ne literatūros mokymo užduotis, į ją įeina ir Dionizo Poškos baubliai, ir Antanas Klementas, ir daugelis

kitų dalykų. Naivu tikėtis, kad iš išmaniojo telefono ekrano bus skaitomas *Mužikas Žemaičių ir Lietuvas*. Nemanau, kad tai yra medija, kurios dėka galima Pošką skaityti, juolab, kad reikėtų didžiausiomis pastangomis to siekti. O padaryti smagią ekskursiją Bijotuose, gal dar ir su kulinariu paveldu kur atokiau nuo baublių, ir paaiškinti, kas buvo tas keistas dvarininkėlis, – šitai yra įmanoma ir mūsų dienomis. Bet jo tekstų skaitymas tampa antriniu dalyku.

Atlikus tokią perskyrą, labai sumažėtų sąrašas, kas būtų pateikiama būtent kaip literatūra (net iki XX a. vidurio, ką jau kalbėti apie XIX ir ankstesnius amžius) ir, priklausomai nuo metodologinių polinkių, galėtų būti skaitoma, interpretuojama ir be biografijos, ir be konteksto, nes to šalininkų, matyt, bus. Šis sąrašas būtų labai trumpas. Tai leistų pakeisti proporciją miesto naudai, nes kaimiška literatūra vis sunkiau perskaitoma – jos estetiškas įtikinamumas ir kitos savybės turi būti gerokai aukštesnio laipsnio, kad nepažįstama aplinka, paprastai tariant, būtų įdomi. Galvodami apie egzotiškus užsienio rašytojų kūrinis turime klausti, kokia yra tos literatūros kokybė, ypatumai, kad mums įdomu skaityti apie visiškai svetimą aplinką – tautą, kraštą, būdą, specifinius užsiėmimus. Tokių savybių turi turėti ir kūriniai, atrinkti iš mūsų praeities, net gana netolimos, idant juos drąsiai siūlytume jaunajai kartai ir pristatytume tinkamu būdu, nes pateikimas yra labai svarbus.

Grįšiu prie mokyklinės programos. Mes tol nesusitarsime (turiu omenyje plačią bendruomeninę terpę), kol nebus atsisakyta edukologinio principo, kad žodžiai „reikia“ ir „privalu“ yra tarsi uždrausti. Be žodžio „reikia“ kanoanas neegzistuoja ir Didžiojoje Britanijoje – ten taip pat dvylikamečiai neskaito Shakespeare'o su baisiu entuziazmu. Bet jeigu tai ne vakarykščiems imigrantams skirta neprestižinio rajono prieglauda, o normali mokykla, skirta antros ar senesnių kartų piliečiams, klausimas, ar kas nors gali rinktis Shakespeare'ą, Dickensą, nekeliamas. Jie yra programoje, ir taškas. Jei žmogus, pretenduojantis į darbą gimnazijoje, drįstų pasakyti, kad nereikia to ar ano, dera susiaurinti ar adaptuoti, jam būtų pasakyta – prašom, gerbiamasis, yra laisvo apžvalgininko darbas marginaliuose laikraščiuose, ten ir reikškėtės – anapus ir valstybinės, ir privinės švietimo sistemos. Lietuvoje svarstymai, ar Donelaitis ir Baranauskas gali būti siūlomi mokiniams ir kokiomis porcijomis, intensyviai vyksta 25 metus be sąžinės graužimo ir aštresnės kritikos. Kita vertus, sąrašas, dėl kurio neabejojama ir neleidžiama diskutuoti, turi būti protingas. Šiuolaikiniai moksleiviai labai pragmatiški, ir ne jų mokytojai ar visuomenės kritikai, o jie patys klausia, kam

ir kiek jiems to reikia. Tai nėra taip blogai, kaip kartais pateikiama. Šis pragmatizmas turi pozityvų aspektą: jie nori, kad būtų aiškiai pasakyta – tai yra tikrai privalomas sąrašas, iš jo jus egzaminuos. Jei būtų be svirdakuliavimo apibrėžta, kad toks yra valstybės reikalavimas, visuomenės, tėvų, mokytojų susitarimas, mokiniai jį priimtų kaip įveikiamą dalyką. Socialinis ar kultūrinis postmodernas nėra tiek pažengęs, kad moksleiviai ar jų dauguma nepriimtų stabilios normos. Bėda, kad aiškios tvarkos nėra, ji kaitaliojama, dėl jos nesusitariama.

Ir paskutinė mano pastabų mintis. Ką leidžia skaitmeninės technologijos ir prie ko mums reikėtų grįžti, jei traukiamės iš Gutenbergo epochos? Piešinių, video medžiagos peržiūros internete smarkiai viršija tekstinių, net ir iliustruotų, puslapių peržiūras. Reikėtų prisiminti, kad dalies mūsų klasikos ir to, kas turėtų būti kanone, atžvilgiu raštas yra antrinė arba paralelinė būklė. Baranauskas yra dainuojamas, ir ne jis vienas. Literatūrologų darbuose svarstoma, kaip sunku „Dainu dainelę“ perskaityti, ji neišsitenka rašte. Šiandieninė išmanioji technologija leidžia dalies tekstų neskaityti – juos galima klausyti. Modernius įrašus, įskaitytus aktorių, mokytojų, ir dainuojamus, ir vaidinamus. Visą laiką atrodė, kad skaityti pjesę yra labai nuobodus užsiėmimas, kad reikia turėti specialių analitinių tikslų imantis skaityti *Herky Mantą*: kaip sukonstruota fabula, kas vyksta paveikslas po paveikslu? Reikia nors vieną dramą perskaityti mokykloje, ją išanalizuoti, suvokti struktūrą... bet visas kitas gal geriau pamatyti? Kai kuriuos klasikinius spektaklių įrašus tikrai galima siūlyti kaip alternatyvą, kuri leistų mūsų praeities kultūrai gyviau funkcionuoti.

Aušra Martišiūtė: Norėjau Pauliaus paklausti. Ką turėjai galvoje sakydamas, kad mums reikia atskirti literatūros kanono ir kultūros kanono tekstus?

Subačius: Nebandyti aiškinti, o tai vis dar daroma, kaip *gražiai* rašė, pavyzdžiui, Jonas Radvanas. *Radviliada* įtraukta į naująją programą (su vienu triumfu ir kitų liūdesiu), mokytojams metodiškai paaiškinta, kaip jie turi ją pristatyti. Kadangi tai yra literatūros kursas, vyresnių klasių moksleiviai ateina su jau suformuotomis tam tikromis literatūrinėmis nuostatomis, kas yra literatūra, ko literatūroje reikia ieškoti. Aplink esančių kultūrinių praktikų ir mokyklinio gyvenimo jie buvo nuosekliai kreipiami, kad literatūra yra estetiškas objektas, estetinė sritis, kad nepakanka vien temiška analizuoti kūrinis. Tai dabar daroma nuo pat pradinės mokyklos. Ir staiga jiems vienuoliktose klasėse sudedama šūsniškas veikalų,

kur ir mokytojai vargiai gali paaiškinti, kas ten yra gražaus, literatūriškai įspūdingo. O dalyje tų tekstų, kurie nelietuviški, – dar ir kaip dirbti su vertimais ir ką ten įmatyti. Kas iš čia sėdinčių skaito Sarbėvijų maloniai leisdami vakarą prie stalinės lempos ir prie vyno taurės, arbatos puodelio? Tie dalykai labai nutolę. Ir mes neturime įrankių (kultūrinių įrankių, savo išsilavinimo įrankių), kad galėtume tais kūrinių tiesiog grožėtis, skaityti juos kaip literatūrą. Nėra tokios tekstinės bendruomenės, nėra tokių recepcijos modelių. O visa tai sumetame mokyklai.

Manau, kad būtų gerai, jog bendrojo lavinimo mokyklą baigęs moksleivis žinotų, kas buvo Sarbėvijus, Dionizas Poška. Bet minimaliai – gal net ir ne per (ar beveik ne per) kūrinius, nes, mano supratimu, jie nefunkcionuoja. Ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos didybės atkurti mokinių vaizduotėje su *Radviliada*, man atrodo, nepavyksta, nors intencijos buvo gražios ir geros. Filmą bus bandoma statyti, kitus dalykus daryti, bet jei tai lieka tik bendroje literatūros erdvėje, mano supratimu, neveikia. Nesakau, kad reikia padaryti dvi disciplinas – kultūros istoriją ir literatūros pamokas, bet galima daug aiškiau išskirti dvi kalbėjimo kryptis, teikti du atskirus tekstų sąrašus, ir pan. Nesiūlau konkretaus būdo, tik manau, kad tai yra labai rimta problema, egzistuojanti jau 3–4 dešimtmečius, ir ji nuolat aštrėja. Juo labiau, kad yra ir labai neadekvačiai vertinamų dalykų. Seniai žinoma istorija su Mikalojaus Daukšos „Prakalba“ – ji nelietuviška, bet iki šiol dėl inercijos mokykloje pateikiama būtent kaip labai gražus kalbėjimas apie gimtąją kalbą. Tai ir kultūriškai disonansas, nes nėra žvelgiama į tos prakalbos tikslą – kokiam kontekste kalba pašlovinama, ar tai originalu, ar perimti antikiniai retoriniai modeliai? Mokiniai tarsi kažką apie Daukšą sužino, bet tai, kas fiksuojasi jų atmintyje, rimtai žvelgiant, yra klaidinga.

Donata Mitaitė: O kas prakalbą išvertė?

Subačius: Yra keli vertimai. Dabar funkcionuoja Mykolo Biržiškos taisytas Juozas Gabrio-Paršaičio vertimas, o Juozas Balčikonis yra išvertęs prieš karą iš naujo, tiksliau, bet jo vertimas taip ir netapo kanoniniu, dėl to, kad yra mažiau poetiškas.

Vaškėlis: Lietuvoje įprasta keistai patikrinti kanoninius dalykus. Turime cepelinus, bet nėra lietuviško jų pavadinimo, kalbininkai perša vieną, kuris vis neprigyja. Ir apie Daukšą daugelis galvoja, kad jis lietuviškai prakalbą parašė. Mokyklinis

diskursas tam palieka visiškai atvirą erdvę. Apie daugelį dalykų, kuriuos literatūros mokslininkai jau daug metų yra išsiaiškinę ir kalba visai ką kita, mokykla iki šiol vis dar kalba senomis klischėmis. Iš tikrųjų sutikčiau, kad reikėtų atskirti kultūrinius ir literatūros tekstus. Mokyklinė programa ir bando tai daryti, įvesdama sąvoką „reikšmingos istorinės asmenybės“. Ko gero, Radvilos turėtų ten figūruoti. Pateikus tik nedideles nelietuviško versto teksto ištraukas turbūt sunku be istorinio konteksto suvokti, kas tame plačiai aprašančiame tekste vyksta.

Norėčiau grįžti prie to, kas privaloma ir pasirenkama. Bandžiau pažįstamų klausti, kaip Amerikos mokyklose moko mokinius. Ten yra privaloma programa ir skaityti yra privaloma. Mokinys turi būti perskaitęs kūrinį ir sugebėti jį aptarti. Amerikoje populiarios audio knygos, Kongreso biblioteka turi didelį literatūros audio įrašų lobyną: atrinktus klasikinius kūrinius skaito aktoriai, gali pasirinkti tinkamą balso tembrą, mėgstamą aktorių ar skaitovą. Populiarėja skaitmeninės knygos (irgi klasikinės, nevaldomos autorinių teisių), jos po truputį patenka į skaitmenines bibliotekas, gali jas parsisiųsdinti į kompiuterį, planšetinį ar į skaitiklį, ir turėti didelę biblioteką. Daugelis žmonių Amerikoje klauso audio knygų. Čia ir kyla klausimas: kaip atrinkti knygą, į kurias valstybė galėtų investuoti ir daryti jas labiau prieinamas audio formatu. Nors Lietuva nedidelė, bet audio formatas yra tinkamas. 100 ar 200 kūrinių galėtų būti įskaityti, ir tam tikrą kanoninės literatūros lygį užtikrintume. Gal tada ir Baranauskas, ir Stanevičius, ir Poška, ir gal net Radvanas leistųsi klausomi. Reikalingas ir į kontekstą įvedantis, klasikinį kūrinį aptariantis straipsnis, bet pirmas uždavinys yra sukurti tokią audio biblioteką. Pirmasis žingsnis yra atrinkti, ką laikome kūriniiais, vertais patekti į kanoninį sąrašą. Bendrai turėtume diskutuoti dėl mums svarbaus sąrašo ir gal turėti 10, 20 pavardžių, būtinų mums mentališkai, kad kiekvienas lietuvis, prikeltas iš miego ar po pralaimėtų krepšinio rungtynių, galėtų padeklamuoti eiles, kurios padėtų jam kompensuoti tą baisų pralaimėjimą.

Taigi klausiu labai paprastai: ar susitaikysime su mintimi, kad klasikas yra vaikų rašytojas ta prasme, kad jį skaito tik vaikai mokykloje, ar vis dėlto plėsiame sąrašą ir pateiksime kokiu nors būdu, kaip dabar madinga, pavyzdžiui, 200 knygų, kurias privalėtų perskaityti kiekvienas lietuvis. Jei bus neskaitęs, negalės žiūrėti krepšinio čempionato su Lietuvos rinktine (juokauju). Kada jis taps lietuviu, kada jis gaus tą „pasą“, kad yra lietuvis? Perskaitęs 200 knygų, 100 knygų, 10 knygų? Ir kokių knygų? Juk yra žmonių, kuriems nereikia jokių knygų: nei angliškų, nei rusiškų, nei lietuviškų. Esu matęs grįžusių žmonių, kurių ne

Lietuvoje buvo klausiama, kas jūs esate, iš kur jūs, kas pas jus vyksta ir ar turite kokią nors literatūrą, ir sugrįžę jie imdavo ieškoti, ką galėtų papasakoti „aname“ gyvenime. Sugrįžęs sūnus paklydėlis turėtų rasti, grubiai tarkim, kažkokią literatūros infrastruktūrą. Ypač jo vaikai privalo turėti galimybę kuo daugiau komunikuoti su sava šalimi būtent per literatūrą ir kultūrą. Taip, yra problema dėl senesnės literatūros ir naujesnės, bet šiandien mes bandome Donelaičio *Metus* gaivinti, versti, sakykim, į suprantamą kalbą, angažuoti žinomus, jaunimo mylimus aktorius, kad jie jaunajai kartai perduotų savo klasikos supratimą. Rolandas Kazlas įskaitė Donelaičio *Metus*, ir taip žymiai lengviau suprasti tą senąjį tekstą, kurio supratimą šiandien objektyviai riboja nemaža dalis slavizmų ir germanizmų, senesnės gramatinės formos. Yra puikus rezultatas: to kūrinio suvokimas ir nešimas į tautą. Jei išnyksta distancija tarp klasikinio literatūros kūrinio ir dabartinio žmogaus, konjunkcija vyksta. Žmonės protingi ir imlūs, jie tikrai paskui savęs klausia, kodėl anksčiau šio kūrinio nežinojo, kodėl galvojo, kad Radvila Našlaitėlis yra keistas žmogus, kažkoks našlaitis, bet dabar žinos, kad jis keliavo ir parašė knygą, su kuria dar ir šiandien po Jeruzalę galima vaikščioti kaip su žemėlapiu. Tinka, viskas tinka nuo XVII a. Radvilos Našlaitėlio Jeruzalės aprašymas yra visiškai normalus kelionių vadovas po senąjį miestą, kaip išbandė Kazys Almenas.

Kalėda: Norėčiau oponuoti dėl Daukšos. Pasakysiu paradoksu: gražu ir vertinga literatūroje ne tik grožis, bet ir idėjos, ypač patriotinės. Kaip sakė Horacijus: *Dulce et decorum est pro patria mori*. Tad vertybių suvokimas literatūroje sietinas ne tik su gražčia menine kalba (kaip Henriko Radausko unikaliuose eilutėse: „Baltų lelijų linijom prilygt gali, / O melancholija šio vakaro tyli“). Būtent platesnėmis aksiologinėmis kategorijomis remiasi pagaliau ir religiniai tekstai, kur tas grožis kitoks. O literatūros tyrinėtoji šie dalykai dar labiau komplikuojasi: jam svarbūs bei vertingi ir tie tekstai, kurie yra reikšmingi, įtakingi tam tikru aspektu. Šiuo atveju man patinka kažkur girdėtas išskyrimas, kurį kartoju kiekvieną rugsėjį: studentui filologui reikia visų pirma turėti privalomą žinių apie literatūrą bagažą, o šalia, be abejo, bus ir estezė, ir ekstazė, skaitymo malonumas. Didelės ekstazės aš tikrai neįsivačiu, tarkim, skaitydamas Dionizą Pošką, bet tai yra subjektyvus momentiškas jautimas, o šalia yra supratimas apie tų kūrinių reikšmę tautinei literatūrai. Tai toks gana paradoksalus dalykas: kanonas formuojasi ne vienu pamatu.

Vaškėlis: Bet studentas jau yra specialistas.

Kalėda: Mokykla, duodama žinių, be abejo, turi išmokyti pajauti ir malonumą, tąjį *plaisir*. Studentui filologui, aišku, privalus jau kitas kanonas, kita žinių apimtis, jau nekalbant apie literatūros dėstytojus, mokslininkus, kuriems privaloma plačiausia žinių aprėptis, suvokiant kanoną kaip tam tikrą žinių ilgį/kiekį.

Subačius: Norėjau paklausti Gyčio, ar Kazlo įskaitytas Donelaitis atsidurs serveryje, laisvai prieinamas?

Vaškėlis: Taip. Kas kita, kad dabar yra galybė laisvai prieinamų dalykų, kuriais niekas nesidomi. Jei sugebėtume formuoti tam tikras susidomėjimo bangas, serverius galime formuoti, sudėti ten medžiagą ir sudaryti galimybę naudotis. Tik vienas dalykas – lengvai tai nepasidaro. Turim pavyzdžių, kai ir Donelaitis buvo įskaitytas tiesiog valdiškai, abiem pusėms – ir leidėjui, ir aktoriui, ne labai suvokiant, ką ir kaip jie daro. Tiesiog „buvo projektas“, darė nuoširdžiai, bet rezultatas priešingas. Ir šiandien tai „kabo“ serveryje. Turime surasti raktą, kuris atrakins Donelaitį, ir manau, kad Kazlas jį atrakino. Tai nėra taisyklingas hegzametro skaitymas, bet per 4 valandas gali, jei tik nori, *Metus* išklaudyti netgi vienu kartu. Įsiminė estų pavyzdys. Teko bendrauti prieš keletą metų su vieno miestelio meru, kuris sakė: mes *Kalevalą* su žmonėmis sekmadienį miesto aikštėje visi kartu perskaitėme. Klausiu, kiek tai truko. Na, 14 valandų. Ar mes ką nors panašaus galime įsivaizduoti Lietuvoje, per kermonių? Suprantu, kad estai išlaikė gilesnę bendruomeninę dvasią, religija juos labiau į bendruomeninę dvasią kreipia.

Subačius: Šioje diskusijoje išryškėjo pavienių ir sisteminių pastangų skirtumas. Mūsų laikais pasaulyje sunkiai sekasi totalizuoti dalykus. Su didžiulėmis pastangomis Amerikoje kūrė dideles bazes, paskui viskas baigėsi tuo, kad paliko bendrą tik sąvadą ir sudėjo nuorodas iš įvairių universitetų. Nereikėtų galvot, jog yra blogai, jei turime pavienius dalykus ar pastangas. Blogiau yra, kai pavienės pastangos yra kraštutinai neprofesionalios, ką ir Gytis minėjo. Nemaža mūsų klasikinės literatūros internete tebeegzistuoja dar interneto eros pradžioje. Mokslininkų sąjungos darytame antologijos projekte – nuskenuota ir sudėta bet kas, taip iki šiol ir guli, nors pernai elektroninę dalį atnaujino. Štai tokiems *bet*

kas reikėtų pasiūlyti bent alternatyvą, o ar visą kanoną, ar 15, ar 150 autorių kada nors sukelsim... Pasaulis eina tolyn, gyvenimas greitai pasikeičia, sisteminiai sprendimai taip ir lieka įgyvendinti iki pusės, kaip jau ne kartą per pastaruosius 30 metų.

Vaškelis: Dabar vis tiek vyksta taip: vieni daro savo projektus, formuoja 50-tukus, 100-kus, skaitmenina, e-paveldas irgi skaitmenina pagal užsąkytą atranką, ir tik paskui pamatai rezultata, kuris būna geras, blogas, vidutiniškas arba joks, ir matai, kad kūrinys gal ir geras, bet suskaitmenintas keista forma arba labai nepatogus naudotis; neaišku, kodėl pasirinkti tie, o ne naujesni formatai. Lėšos skiriamos didelės, o rezultatai pasiekiami ne visada. Kai praktiškai susiduri su tuo, kiek reikia padaryti, ir per tam tikrą laiką padarai kokybišką daiktą, supranti, kad kryžiaus keliai yra įtikinti, kad šitai daryti būtina. Kanoną formuoti sudėtinga, o sąrašus galima greitai sudaryti. Tarkim, Institutas knygoje *300 Baltijos rašytojų* yra atrinkęs lietuvių 100-uką, ten 10 pridėjus ar nuėmus niekas labai nesikeis. Šiandien bene verčiamiausias į užsienio kalbas yra Kazio Borutos *Baltaragio malūnas*. Jei kas palygintų, pamatytų, kad verčiami skirtingi variantai. Dar ir šiandien. Ką tik į anglų kalbą Elizabet Novickas išverstas ir Vengrijoje išleistas *Malūnas* yra būtent sovietinė versija. Bandai suprasti – kodėl, gal iš tikrųjų siužeto norisi daugiau, o poetika sunkiau pasiduoda? Mūsų literatūros daug neverčia, tokių pavyzdžių daug neturim. Bet iš esmės kanoninių tekstų tvarkymo, parinkimo dar neužbaigėme. Paimkime Igno Šeiniaus *Kuprelį*: pirmame tome turime 4 variantus, jie gali funkcionuoti vienas šalia kito, bet tradicija leidžia pasirinkti vieną, kiti gal mažiau žinomi. Taip ir nėra aiškiai pasakyta, kuris čia tikresnis, geresnis, kokie kriterijai – vėlesnis ar autorius jau užtvirtintas. Dar daug tekstų nėra taip sutvarkyti, kad galėtų būti įvairiai naudojami: ir skaitmeninimui, ir įgarsinimui, ir vertimui, o vertimas vis aktualėja, nes, žiūrėk, atranda ir mažos šalies literatūrą. Suprantu, gal niekada ir nebus globalių sprendimų, bet vis susidursim su tuo, kad kažkas kažką padarė kitąkart net gerai nesuprasdamas, ką daro. Kur ateina pinigai, ne visada ieškoma kompetencijos, apsiribojama ta, kuri yra patogesnė arba yra arčiau.

Manau, čia esantys žmonės susidūrė su poreikiu filtruoti ir sudarinėti sąrašus, griežtai apibrėžtus tam tikrais skaičiais – 30, 50, 100. Gal čia ir nėra didelės problemos, bet patirtis vis dėlto yra įdomi – ties kuo sustojam ir ką rodome, ar per prievartą ieškome tų kūrinių, kurie uždegs skaitytojo susidomėjimą. Už-

duotis būtų eliminuoti užkardą tarp jauno skaitytojo (ar žmogaus, nebuvusio skaitytoju) ir kūrinio. Nuėmus barjerą konjunkcija įvyksta čia pat – maloniai skaito ir draugams siūlo. Sakyčiau, kad dažniausiai yra psichologinis barjeras, literatūra per toli, per daug pagundų šalia. Tarkim, buvo prognozuojama, kad niekas nebeskaitys ilgų romanų, reikės tiekti *miksus*, kad žmogus gautų minimalią kultūrinę informaciją, nes jis jau nebegali skaityti ilgo romano, neturi laiko, negali koncentruoti dėmesio.

Mitaitė: Kolegos įsitikinę, kad su kanono formavimu turėjau susidurti atrinkdama skaitmenintinas 1945–2012 m. knygas Nacionalinės bibliotekos projektui, kurio pavadinimas berods „Gyvoji klasika“. Tokį įsitikinimą komentuoju metafora: jei Nacionalinė biblioteka man būtų davusi vieną nedidelę lentyną toms knygoms sudėti, mano darbas gal būtų atspindėjęs bent jau mano pačios sampratą apie tai, kas iš tuo laiku parašytų kūrinių priklauso literatūros kanonui. Bet biblioteka davė knygų spintą, kurią prigrūdau dviem eilėmis ir dar ant viršaus prikišau, kiek tilpo. Kitaip sakant, kūrinių skaičius nebuvo griežtai ribotas (maždaug 200), galėjau įtraukti ne atskirą kūrinį, bet knygą. Galvojau taip: suskaitmenintas knygas visų pirma skaitys besimokantis jaunimas, todėl atsižvelgiau į mokyklų, aukštųjų mokyklų programas, interesus, konsultavausi su dėstytojais. Norėjau, kad būtų suskaitmenintos įvairių žanrų ir stilių knygos, kad jos atspindėtų, kas mūsų literatūroje vyko per tuos visais požiūriais komplikuotus dešimtmečius, net jei man pačiai kai kas visai nepatinka. Pasitaikė visokių atvejų. Antai paklausiau kolegės Solveigos Daugirdaitės, gerai išmanančios Jurgos Ivanuskaitės kūrybą, kuri rašytojos knyga geriausia, ir į savo sąrašą įtraukiau *Sapnų nublokšti*. Tačiau įtraukiau ir *Raganą ir lietų* (o jeigu kam bus įdomu, kokią knygą nepriklausomoje Lietuvoje bandyta uždrausti?), įtraukiau ir iš priešmirtinių užrašų sudarytus *Viršvalandžius* (kaip gyvenimo dokumentą). Įtraukiau antologijas *Žemė*, *Tremtinio Lietuva* – jos esminės. Į sąrašą įrašiau daug rinktinių – skaitytojas gaus daugiau kokio nors autoriaus kūrinių, o aš „sunaudosiu“ tik vieną poziciją iš galimų 200. Bet tai nebuvo mano tvirta nuostata. Tarkim, dėl Eduardo Mieželaičio konsultavausi su šiuo metu geriausia jo kūrybos specialiste Elena Baliutyte, nes pabijojau, kad koks studentukas nenuskęstų Mieželaičio, kaip Rimvydas Šilbajoris sakė, poezijos fontane. Ji sakė, kad Mieželaičio savitumui suprasti užtenka *Mano lakštingalos* ir *Žmogaus*. Supratau, kad yra problemiška situacija, kai kūriniai daug kartų perleisti, juk vienas žmogus per trumpą laiką

niekaip negali sutikrinti ir sulyginti visų kūrinių ir visų jų redakcijų. Bandžiau vadovautis sveiku protu: jei išleisti rašytojo *Raštai*, kūrinių reikia imti iš *Raštų*, kartais – iš Lietuvos rašytojų sąjungos leidžiamos serijos „Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius“. Supratau ir tai, kad jauni, nors ir ryškūs poetai (Neringa Abrutytė, Marius Burokas, Donatas Petrošius ir kt.) dar nėra jokie klasikai. Bet apklausti dėstytojai sakė, kad šių poetų knygos reikalingos studentams. Taigi labai gerai suvokiau, kad mano darbas daugeliu požiūriu kritikuotinas, kartais gal lengvabūdiškas, nes kokios nors vieningos sistemos nesukūriau – tiesiog trūko laiko. Bet ir dabar manau, kad ir toks, kokį parengiau, mano sąrašas būtų padėjęs susipažinti su 1945–2012 m. lietuvių literatūroje vykusiais procesais. Jau baigus darbą ir beveik jį pamiršus, paaiškėjo, kad biblioteka nėra suderinusi savo veiksmų su LATGA-A, todėl daugelio knygų skaitmenizuoti neleista. Nežinau, kuo viskas baigėsi ar dar baigsis. Tikriausiai mano perpildytoje knygų spintoje atsiras ir tuščių lentynų.

Kalėda: Kokios tendencijos tarptautinėse knygų mugėse? Negi XXI a. išsiskirs tik pateikimo būdais? Žinau, kad Amerikoje klasiką leido komiksais. Esame pasaulio apyvartoje, kokie jos ypatumai?

Subačius: Pasaulio knygos vis dar storėja. Ir ne vien mūsų leidėjai dirbtinai pučia knygas, kad jos atrodytų storesnės. Reiškiasi vadinamasis kainos santykis su verte. Vienetas kainuoja, tad jei knyga storesnė, žmogus jaučiasi įsigijęs kaip dantų pastos – 25% nemokamai.

Vaškelis: Intelektą sunku įvertinti, skaičiuojama tik knygą sudarančių medžiagų kaina.

Subačius: Labai aiškiai matyti, kad net geri romanai turi žodinės *trydos* požymį: prirašyta, kad būtų tam tikras puslapių skaičius. Iš epizodų matai, kad rašytojas tikrai pajėgus parašyti labai stiprų kondensuotą kūrinių, bet paklūsta leidėjų reikalavimams.

Rimta yra gyvų ir ką tik mirusių rašytojų egzistavimo kanone problema. 15 ar 55 literatūrologijos ekspertai Lietuvoje nepajėgia atsverti propagandinės *Lietuvos ryto* įtakos. Konfliktai dėl 10-ukų, 5-ukų ir t. t. tai parodo. Rašytojų kano no nereikia painioti su atranka „Lietuviškoms knygoms“. Sąrašai turi būti moty-

vuoti: vienur reikia tik prozos, tam tikroms tautoms galima siūlyti versti specifinį produktą, atrinktą pragmatiškiau ir kryptingiau. Dar viena skirtis, kurią Gytis minėjo, – sąrašas išsilavinusiam lietuviui ir sąrašas mokiniui. Čia nematau jokios priešpriešos. Įsivaizduočiau, kad mokykla turi garantuoti sutaptį su kultūrinio išsilavinusio visuomenės piliečio vaizdiniu. Kalbame ne apie pradinę mokyklą, o apie žmones, kurie gauna brandos atestatą. 70 proc. jų vis dar stoja į aukštąją mokyklą. Kalbėdamas apie ribotą sąrašą įsivaizduoju, kad idealus modelis, kai asmuo mokykloje išgirsta pavardę, perskaito vieną kūrinį ir pasiekęs tam tikrą brandą grįžta, skaito kitus to autoriaus kūrinius ar jau skaitytus iš naujo. Didelio prasielkimo tarp tų sąrašų neturi būti. Nes antraip – mokykla savo gyvenimą gyvena, visuomenė savo.

Kalėda: TV „Klausimėlis“ parodo. Tiesiai pasakykim, kad kartelė mokykloje nuleista, pagal studentus žinom, kokie ateina filologai – jie dažnai neturi net mokyklinio minimumo.

Gintautė Žemaitytė: Aš irgi apie tai, ar reikalingi du sąrašai. Mokykloje profiluojama, gimnazijose yra humanitarinės klasės planuojantiems stoti į filologiją, kurie skaitys daugiau. Turėtų būti vienas nelabai ilgas sąrašas visai visuomenei, nes dvigubi standartai liūdina ir net kraupiai atrodo būtent lietuvių literatūros ir lietuvių kalbos požiūriu. Mokyklai paruošiamė daug sąrašų, o paskui net filologai būna nei skaitę, nei žino. Baigusį mokyklą jauną suaugusįjį supa visai kiti standartai. Kol jis mokykloje, ten reikalaujama kalbėti, kirčiuoti taisyklingai, nors kitų dalykų mokytojai net grubias kalbos klaidas daro. Gavus atestatą jau galima kalbėti bet kaip, rašyti „šveplius“ laiškus. Norėčiau, kad nebūtų dvigubo standarto. Kiekvienas išsilavinęs brandos atestatą gavęs žmogus turi žinoti specialistų aprobuotą 20 ar 40 pozicijų kanoną. Nežinau, kieno turi būti judesys, kad atsirastų ir įsitvirtintų tas nelabai ilgas kanonas, bet jo tikrai reikia.

Subačius: Aušra, papasakok, kaip daromas mokyklinis kanonas.

Martišiūtė: Apžvelkime 11–12 klasei sudarytą lietuvių literatūros kanoną. Privalomą kursą sudaro 25 rašytojų kūriniai (išplėstiniame kurse – 36 rašytojų kūriniai) nuo Renesanso iki XXI a. pradžios, apimtis nedidelė. Jei galvosime, kad lietuvių literatūra prasideda tik nuo Mažvydo *Katekizmo*, ir atsakysime tekstų,

išverstų iš lotynų kalbos, ar Lietuvos kultūros sampratą sustiprinsime, ar nuskurdinsime? Atsisakius Lietuvos kultūros tekstų mokyklos programoje, jie vargiai pasieks žmonių sąmones – iš Lietuvos kultūros istorijos bus išbrauktas puslapis, kai Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, buvo rašoma lotynų kalba. Manychiau, kad kanono problema iškyla dėl to, kad posovietinėje tikrovėje mažėja tarpas tarp mokslo ir literatūros (kultūros) kanono. Tarkime, muzikologai tyrinėja ir sugrąžina į mūsų kultūrinę sąmonę operos istoriją, kuri tampa mūsų kultūros kanono dalimi; teatrologai sugrąžina senojo teatro istoriją, kuri sovietmečio laikais buvo pradeda ma tik nuo mėgėjiškų spektaklių ir XIX a. pabaigoje suvaidinto Keturakio *Amerika pirtyje* spektaklio. Susipažinę su literatūros kanonu mokykloje, mes suvoksime, kad į Lietuvos kultūros kanoną įeina ir literatūros pradžia, kuri yra bendraeuropinė, bendrakultūrinė, labai stipriai susijusi su antikinės literatūros kanonu. Kanono suvokimą komplikuoja politinės priežastys. Daugelis senosios literatūros kanono kūrinių, kurie mena Lietuvos valstybingumo istoriją, pavyzdžiui, *Radviliada* (į mokyklų programą įtraukta tik dvi šio epo ištraukos), dėl tam tikrų politinių priežasčių buvo išvesti į lietuvių kalbą ir tapo prieinami skaitytojams tiktai atkūrus Nepriklausomybę; lenkų kalba parašyti tekstai tarpukario Lietuvoje vertinti labai atsargiai dėl kitų politinių aplinkybių – negatyvų požiūrį lėmė Vilniaus krašto okupacija. Manychiau, kad kanonas, formuodamasis mūsų sąmonėje, šiuo metu vis dar yra kaitos būsenos. Kanono suvokimą yra deformavę draudimai, – ir mūsų pačių, ir kitos valstybės (sovietmečiu). Be abejo, jei kanono kūriniai pateikiami profesionaliai, patraukliai, atradimo džiaugsmą patiria visi skaitytojai. Teko girdėti, kad vienuoliktokų ar dvyliktokų parsineštas literatūros chrestomatijas skaito tėvai: jie nustemba sužinoję, kokia šviesi kultūros asmenybė buvo, tarkim, karalienė Bona, iki šiol pažinta tik iš Juozo Grušo *Barboros Radilaitės* interpretacijos; kas buvo Radvila Našlaitėlis ar Abraomas Kulvietis, ir pan. Tai mūsų istorijos, šaknų atradimo džiaugsmas, kuris gali ateiti į Lietuvos žmonių savimonę per literatūrą. O jei suvokiame, kad Radvanas *Radviliadoje* imituoja Vergilijaus *Eneidą* ir taip Renesanso epochos Lietuvos kultūrą susieja su Antika, tai įsisąmoniname, kad Lietuva drauge su kitomis Europos šalimis turėjo tas pačias kultūros vertybes. Svarbus pokytis suvokiant lietuvių literatūros kanoną, yra, pavyzdžiui, Czesława Miłoszo ar Adomo Mickevičiaus tekstų įtraukimas į lietuvių literatūros programą, į mokyklinį literatūros kanoną. Kai nacionalinė kultūra tik kuriasi, kitomis kalbomis parašyti kūriniai vertinami įtariai, kanono atranka remiasi išimtinai tik lietuvių kalba parašytais kūriniais. Bet jei nacionalinė kultūra yra pakankamai savarankiška,

subrendusi, tai, man atrodo, visos kultūros yra linkusios įsileisti į savo kanoną tuos tekstus, kurie parašyti lotynų ar kitomis kalbomis, dominavusiomis tam tikrais istoriniais laikotarpiais. Manychiau, kad literatūros kanonas žmogui nebus aktualus, jeigu jis bus susijęs tik su literatūra kaip su atskira meno sritimi. Literatūros kanonas turi suteikti platesnės, bendresnės kultūrinės žmogaus tapatybės pajautimą. Skaitytojas, suvokdamas, kad literatūra apima kur kas plačiau nei specifinės atskiros meno srities problemos, bus suinteresuotas susipažinti, pažinti ir atrasti naujas literatūros erdves. Aišku, galima slėpti ar nutylėti, kokį literatūros lobyną turi Lietuvos kultūra, bet, manychiau, čia turėtų veikti kita skaitytojų motyvavimo sistema, – skaitydami senosios literatūros kūrinius, turime galimybę atrasti savo praeitį, kuri ilgą laiką dėl tam tikrų priežasčių buvo tiesiog nuslėpta, nutylėta. O dabar esame laisvi ir galime ją pažinti. Skaitydami privalomus ir pasirenkamuosius į mokyklinės literatūros kanoną įtrauktus kūrinius mokiniai ir mokytojai turi galimybę pirmą kartą Lietuvos istorijoje susipažinti su Lietuvos kultūra, sukurta iki okupacijų ir spaudos draudimo laikų.

Kalėda: O kaip pateikimo formos?

Martišiūtė: Pateikimo formos patrauklumo būtinybe įsitikinome praeitų metų knygų mugėje, kai susirinko sausakimša didžioji salė pasiklausyti Rolando Kazlo skaitomos nedidelės Kristijono Donelaičio *Metų* ištraukos. Literatūra nėra tik skaitytinis žanras, daugelis literatūros žanrų skirti kalbėti, klausyti, dainuoti, vaidinti, taigi turi būti paisoma, kaip tam tikras literatūros žanras pateikiamas. Žanras sąlygoja pateikimą, bet nemanau, kad pateikimo įvairovė trukdytų įtraukti kūrinius į literatūros kanoną.

Kalėda: Ar sutiktum, kad ne tekstą skaito, o muziką?

Subačius: Didžiąją dalį Baranausko reikia klausyti. *Anykščių šilėlį* beveik tobulai įdainavo „Valaukis“, ir kelias giesmes iš *Kelionė Petaburkan* galima paklausyti be jokio sunkumo, kad reikia sėdėti, skaityti, nuobodu ir t. t. „Blezinga“ Maironį įdainavo su roko atlikėjų intarpais, ir labai stipriai skambėjo. Pirmą kartą atliekant Sereikiškėse prie estrados subėgo klausyti tie, kurie šiaip po parką vaikščiojo: kas čia vyksta? Etnografinis ansamblis Maironį dainuoja kaip romansus? Tokiomis kryptimis reikia ieškoti patrauklių pateikimo būdų.

Kalėda: Mes Maironio „Trakų pilį“ 11 klasėje dainuodavom pagal „The Animals“ muziką.

Vaškėlis: Mūsų karta irgi dainavo.

Žemaitytė: Taip grįšime prie poezijos ištakų. Ir epai buvo giedami, gal tai ir yra proveržio galimybė?

Kalėda: Repuojamas Donelaitis?

Mitaitė: Mano kartai Laimonas Noreika parodė, kad XIX a. lietuvių poetai vis dėlto yra poetai, nes skaityti juos 10-oje klasėje buvo neįmanoma. Ir štai mus nusiveža klausytis Noreikos, klausomės, ir visai įdomu, ir gerai skamba, ir tai turbūt poezija. Kiekvienas iš savo patirties tokių pavyzdžių pririnktume.

Subačius: Norėčiau su Aušra ne ginčytis, o paryškinti vieną aspektą. Kalbi apie žinojimą, kultūrinį žinojimą, atpažinimą. Paradoksas, kad *Radviliada* buvo įdėta tuo pačiu veiksmu išimant visą antikinę literatūrą. Ketinta Antiką pristatyti jaunesnėse klasėse ir t. t., bet kaip gali vykti *Radviliados* pažinimas, jei Vergilijaus vardas bus negirdėtas? Man atrodo, kad su švietimu susijusių žmonių galvose tebeegzistuoja sumaištis dėl funkcijų, kam mokoma literatūros. Juk tikslai yra sintetiniai. Bet sintezė turi būti pagrįsta aiškiai išskyrus argumentus: šito mokoma tam, kad žmogus būtų raštingas, gebėtų konstruoti tekstą apie savo įmonę, apie dantų pastą ar apie ką kita, šito mokoma dėl estetinio malonumo, kurį visi čia pabrėžėm, o šito mokoma dėl kultūrinių žinių, be kurių žmogus negali orientuotis, neįgyja tapatybės ir pan. Ir tie segmentai turi būti sudėti aiškiais proporcijomis su aiškiais argumentais. Man atrodo, kad mokytojai tikrai neartikuliuoja, kas veikiama pamokoje su konkrečiu tekstu, kokie tikslai keliami. Žinoma, daugybė kūrinių ir kultūros faktų gali ir turi prasmę atsirasti programoje, bet ne sumišai ir ne atsitiktiniame koliaže, o sintetiškai – su aiškiais motyvais, proporcijomis ir tikslais.

Martišiūtė: Šios dienos diskusijos dalyvių skaičius rodo, kad literatūros mokslė kanono problema yra arba neįdomi, arba neaktuali, arba šiuo metu neaiški. Problemiška kalbėti apie stabilesnio kanono sudarymą, nes problemiški yra pra-

džios, pabaigos klausimai – nuo ko kanonas prasideda, kada kanoną baigiame ir kur lieka šiuolaikiniai autoriai, kurių statusas yra labai labilus. Tai ir yra viena priežasčių, dėl ko kalbėti apie kanoną ir būtina, ir labai sunku. Kaip minėjo profesorius Kalėda, iš latvių literatūros kanono autoriai buvo išbraukti pagal dominuojančius metaliteratūrinius kriterijus. Galvoju, kad lietuvių literatūros kanonas, svarstomas tokiu atrankos principu, tikrai sukeltų gyvas diskusijas, vyktų konkrečių personalijų atranka. Tačiau atrankos procese slypi ir nemažai pavojų, pavyzdžiui, dėl kokių priežasčių Vaižgantas ar Simonaitytė buvo išbraukti iš mokyklinės programos, kodėl programoje nebuvo Kudirkos? Matome, kaip kas aštuoneri metai atnaujinant programas, mokiniam, kurie per tą laiką subręsta kaip pilnaverčiai Lietuvos valstybės piliečiai, sudaromos sąlygos susipažinti su vienomis asmenybėmis, o pakeitus programą – su kitomis. Neturėdami stabilaus literatūros kanono mes daug prarandame ir kultūrine, ir literatūrine prasmėmis.

Vaškėlis: Literatai vis dar save įsivaizduoja pasaulio bamba. Istorikai sau tokio klausimo apskritai nekelia. Žūrėkime, juk *Radviliada* iš esmės turėtų būti prie kultūros istorijos ar istorijos kurso. Ne tik *Eneidą* reikia žinoti, pirmiausia – susivokti istoriniame kontekste. Šiandien man labai trūksta mokykloje, 8–9 klasėje, *Žiedų valdovo*. Tai ne lietuvių, o puikaus medievistikos profesoriaus tvarkingas kūrinys, kuriame gali rasti visko: jį perskaitęs ir įsisąmoninęs gali puikiai perprasti esmines šiandienos politinių realių reikšmes. Vis juokauju, kad Lietuvai ekonomikai suvokti kol kas užtenka *12 kėdžių*, politologijai *Kareivio Šveiko* nuotykių, o bendram suvokimui *Žiedų valdovas* duoda labai daug, bet jis lieka šalia, nes yra ne lietuvių kūrinys.

Mitaitė: O *Šveiką* argi analizuoja?

Vaškėlis: Nežinau, bet viešajame diskurse *Šveikas* egzistuoja dėl gerų kalambūrų. O mes turim jaunąją kartą, kuri iš esmės nebemoka skaityti teksto.

Subačius: Istorikai dėl kanoninio istorinių įvykių sąrašo draskosi kur kas labiau. Kai išeina naujas literatūros vadovėlis, kas nors pasigenda pavardžių, kūrinių, reiškia nepasitenkinimą, bet dar nemačiau, kad, išskyrus pačius gyvus rašytojus, skaičiuotų puslapius ir pastraipomis. O nestinga žmonių, kurie suskaičiuoja, kiek apie kurį nors konkretų personažą ir įvykį prirašyta puslapių istorijos

vadovėlyje, dėl to rengia mitingus, kontrmitingus, renka parašus. Nes įvykių ir asmenų opozicija liudija paradigmas. Literatai dabar mažiau apie paradigmas diskutuoja, vėl grįžom į „normalią“ sintetinę būseną, o istorikams iki šiol rūpi, kas – procesai, faktai ar personos – reprezentuoja istoriją, kaip ją pateikti. Greta patriotizmo klausimas – ar istorija turi mokyti, įkvėpti pasididžiavimą – aščiau keliamas. Taigi ir kalbame apie tai, kad kultūros istorijos neišskleisi per siaurą estetinę viso poveikio spektro dalį ar labai svarbią sąsają su tautos likimu. Tada iš karto parūpsta, koks yra mūsų istorijos kanonas, kultūros kanonas. Ar liekame trikampyje „Čiurlionis, Sabonis, cepelinai“? Kokios yra mūsų kultūros reprezentacijos, pasaulėvokos ir tapatybės? Ką tik gavau žinią telefonu – šiandien pasikeitė Vilniaus landšafto kanonas. Buvo nušalintas Liudas Gira.